

Gençlerin ve Yaşlıların Otobiyografik Bellek Özellikleri Açısından Karşılaştırılması: Betimsel Bir Çalışma*

Filiz Sayar**

A Comparison With Respect To Features Of Autobiographical Memories Between Young And Elderly People: A Descriptive Study

Özet

Bu araştırmada otobiyografik anı özellikleri (içeriği, bakış açısı ve zamanı) ergen, erken yetişkin ve yaşlı gruplar açısından betimsel olarak incelenmiştir. Araştırmaya 80 ergen, 80 erken yetişkin ve 80 yaşlı olmak üzere toplam 240 gönüllü katılmıştır. Katılımcılara İpuçlu Hatırlama Tekniğine dayanan bir otobiyografik bellek testi uygulanmış ve verilerin betimsel analizi yapılmıştır. Buna göre, yaşlılar olumlu kelimelerle ilgili olarak diğer gruplara göre en fazla sosyal takdirle ilgili anı anlatmıştır. Olumsuz kelimelerde ise, ergenlerin en çok arkadaş anlaşmazlıklarıyla, erken yetişkinlerin en çok aile ve özel ilişkilerle, yaşlıların ise hem aile içi ve özel ilişkilerle hem de hastalıklarla ilgili olumsuzlukları anlatmayı tercih ettikleri gözlenmiştir. Anıların bakış açısına bakıldığında, olumlu kelimelerde, alan bakış açısını en fazla erken yetişkinler; gözlemci bakış açısını ise en fazla yaşlılar kullanırken; olumsuz kelimelerde alan bakış açısını en fazla yaşlılar; gözlemci bakış açısını ise en fazla ergenler kullanmıştır. Bu sonuç yaşlılardaki “bilgelik eğilimiyle” açıklanmıştır. Anıların zamanı incelendiğinde, hem olumlu hem de olumsuz kelimeler için, son 5 yıla ait anılarını daha çok ergenler; son 5 yıldan önceki anılarını ise daha çok yaşlılar anlatmıştır. Ayrıca, araştırmada kullanılan kelimeler semantik açıdan değerlendirildiğinde ise, tüm grupların olumlu kelimelerdeki değerlendirmeleri olumsuzlara göre daha yüksekken, yaşlılar olumsuz kelimeleri de daha fazla olumlu olarak değerlendirerek bir tür “olumluluk yanlışlığı” göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Bilişsel yaşlanma, otobiyografik bellek, duygusal bellek.

Abstract

In the present research, features of autobiographical memory (content, point of view and time) were examined with respect to adolescent, early adult and elderly groups. 240 volunteers composed of 80 adolescents, 80 early adults and 80 elderly people participated in the research. An autobiographical memory test (4 positive and 4 negative adjectives) depending on cued-recall technique was applied to the subjects and the data were analysed descriptively. Consequently, the elderly recalled more memories related to positive words from social admiration category than the other groups. On the other hand, with respect to negative words, while adolescents recalled the most memories from friend controversy category, early adults recalled related to family and private relationships and the elderly people preferred remembering negative memories related to both family & private relationships and diseases categories. When the point of view of the memories was examined, for the positive words early adults used field point of view mostly, the elderly used observer point of view; for the negative words the elderly utilized field point of view, adolescents utilized observer point of view mostly. The given result can be explained by “wisdom tendency” in the elderly people. When the time of memories was examined, for both positive and negative words adolescents told their memories concerning the last five years mostly; the elderly told their memories relating to before the last five years mostly. Furthermore, when the words used in the research were considered in terms of semantics while the evaluations of all the groups for the positive words were higher than those for the negative words, the elderly evaluated the negative words more positive, so they showed a “positivity effect.”

Keywords: Cognitive aging, autobiographical memory, emotional memory.

* Bu çalışma, yazarın “Açık, Örtük ve Otobiyografik Bellek: Ergen, Erken Yetişkin ve Yaşlı Gruplar Açısından Karşılaştırılması” başlıklı doktora tez çalışmasının bir bölümünden oluşmaktadır.

** Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, sayar.flz@gmail.com.

Giriş

Otobiyografik bellek, belli bir zaman ve yerde gerçekleşen kişisel yaşantılara yönelik bir bellek işlevi olarak tanımlanmaktadır. Otobiyografik belleğin kendilikle güçlü bir bağı olduğu birçok araştırmacı tarafından ifade edilmiştir (Brewer, 1986; Robinson, 1986; Fivush ve Haden, 2003). Yani, otobiyografik bellek kişinin kendilik, duygular ve kültürel deneyimlerini içselleştirmesine dayanan kişilik özelliklerinin yansımasıdır (Conway ve Pleydell-Pearce, 2000).

Otobiyografik belleği deneysel olarak ortaya çıkarmak üzere kullanılan değişik teknikler (Brewer'in Kelime Çağrışım Tekniği, Galton'un Kahvaltı Tekniği, Zihinsel İmgeleme, Crovitz ve Schiffman'ın İpucu-Kelime Tekniği) geliştirilmiştir. Bunlardan en yaygın olarak kullanılanı İpucu-Kelime Tekniğidir (Crovitz ve Schiffman, 1974). Bu teknikte, kişiden verilen ipucu kelimelerle ilgili olarak aklına ilk gelen anısını anlatması istenmektedir.

Otobiyografik belleği ele alan kuramlara baktığımızda, Conway ve Pleydell-Pearce (2000), otobiyografik belleği 'kendilik bellek sisteminde otobiyografik anıların yapısı' (*The construction of autobiographical memories in the self-memory system*) modeline göre açıklamaktadır. Bu modele göre, otobiyografik bellek *yaşam dönemleri* (lifetime periods), *genel olaylar* (general events) ve *olaya özgü bilgi* (event-specific knowledge) olmak üzere giderek artan özgüllük (specificity)

derecesine göre değişen bilgileri içerir. Bu yapıda özgüllük derecesine göre en altta olaya özgü bilgi, sonra genel olaylar ve en üstte yaşam dönemlerine özgü olaylar bulunmaktadır. Otobiyografik belleğin yapısı bu bilgilerin birbirleriyle olan bağlantılarına göre organize olmaktadır.

Otobiyografik bellek *olaya özgü bilgi* sayesinde olayların ayrıntılarını vermekte ve belleğin canlılığını sağlamaktadır. Duyusal-algisal epizodik anılar (sensory-perceptual episodic memories) olarak da bilinen bu bilgiler, travmatik olayların hatırlanması ve flaş belleğin oluşumu açısından da önemlidir. Conway ve Pleydell-Pearce'a (2000) göre *genel olaylar* belli bir olayla ilgili yerleri, diğer insanları, etkinlikleri, duyguları ve amaçları içermektedir ve yaşam dönemlerinden daha fazla özgüllüğe sahiptirler. *Yaşam dönemleri* de belli bir dönem ile ilgili kişiler, mekanlar, eylemler, etkinlikler, planlar ve amaçlar hakkındaki genel bilgileri temsil etmektedir ve hayat hikayesini oluşturmak açısından önemlidir.

Bu modeldeki diğer önemli kavram ise çalışan kendiliktir (working self). Çalışan kendilik Baddeley'in çalışma belleğine benzeyen bir yapı olarak belleği kontrol altında tutan, birbirleriyle bağlantılı bilinçli kişisel amaçların karmaşık bir hiyerarşisi olarak düşünülmektedir (Conway ve Holmes, 2005). Conway ve Pleydell-Pearce (2000), çalışan kendiliğin amaç yapısının otobiyografik bilginin kodlanması ve geri getirilmesinde önemli

bir yere sahip olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre, çalışan kendiliğın amaç yapısı mevcut amaçlara uygun bilginin daha fazla hatırlanması konusunda bir yanlılık yaratabilmektedir. Örneğın, Erikson'un gelişim dönemlerinden biri olan 'üretkenlik aşaması'nda bulunan bir kişinin olayların daha çok üretkenlikle ilgili boyutlarını hatırlaması gibi. Ayrıca amaç sisteminin otobiyografik belleğın tüm yönlerini etkilediğı, otobiyografik belleğın tümüyle kişisel amaç sisteminin bir kaydı ve sonraki amaç oluşumunun temeli olarak düşünülmesi gerektiğini ifade edilmektedir (Conway, 2009).

Bu modelde *kendilik bellek sistemi* otobiyografik bilgi ile çalışan kendiliğın etkileşimine gönderme yapmaktadır. Böylece her ikisinden de daha üstün bir yapı ortaya çıkmaktadır. Bu durumda, kişi otobiyografik bilgiyle çelişen amaçları sürdüremez. Aksi halde çeşitli patolojilerin ortaya çıkması kaçınılmazdır.

Fivush ve Nelson'a (2004) göre ise, otobiyografik bellek, sosyo-kültürel bilişsel sistemin sonucu olarak, okulöncesi yıllardan itibaren kademeli olarak şekillenmeye başlar. Bu nedenle de çocukluk ve yetişkinlik dönemlerinde bireysel ve cinsiyet farklılıkları ile kültürel değişimler ile tanımlanır. Bu görüşe göre, kişinin ne hatırlayacağı büyük ölçüde içinde yaşadığı sosyo-kültürel ortamdan etkilenmektedir. Özellikle yetişkinlikte cinsiyet ve kültürel faktörlerle ilişkili otobiyografik anılarda bireysel farklılıklar daha fazla görülmektedir.

Literatüre baktığımızda yaşlıların gençlere kıyasla olumsuz yaşantıları azaltma, buna karşın olumlu duygusal yaşantılara daha fazla tepkide bulunma (yaklaşma, yönelme, hatırlama, dikkat etme vs.) eğiliminde olduğu yönünde birçok araştırma bulunmaktadır (Gross, Carstensen, Tsai, Skorpın ve Hsu, 1997; Charles, Mather ve Carstensen, 2003; Carstensen ve Mikels, 2005; Charles ve Carstensen, 2008; Mather ve Carstensen, 2005). Yani, yaşlılar olumlu duygusal yüke sahip materyali daha çok hatırlayarak, "olumluluk etkisi" göstermektedir. Mather ve Carstensen'e göre, "yaşlılardaki olumluluk etkisi, onların duygusal düzenlemeye (regulation) daha fazla odaklanmalarından kaynaklanmakta ve olumlu bilgiyi artırıp olumsuz bilgiyi azaltacak bilişsel kontrol mekanizması tarafından gerçekleştirilmektedir" (Carstensen ve Charles, 1994). Bu bağlamda, olumluluk etkisi *sosyo-duygusal seçicilik kuramı* ile açıklanmaktadır (Löckenhoff ve Carstensen, 2004; Nigro ve Neisser, 1983). Bu kurama göre, yaşla birlikte yaşamdaki amaçlarını gerçekleştirmekle ilgili algılanan kısıtlılıklar kişinin duygusal yaşantılardan alınacak doyumunu bütün amaçlarının önünde tutma motivasyonuna yol açmakta ve duyguların yaşlılar için daha belirginleşmesine neden olmaktadır. Bu nedenle, yaşlılar gençlere kıyasla olumlu içerikteki materyale daha fazla dikkat etmekte ve bunları daha fazla hatırlamaktadır.

Yaşlı ve gençlerin otobiyografik anılarının duygusal yük değişkeni aç-

sından karşılaştırıldığı bir araştırmada Comblain, D'Argembeau ve Van der Linden (2005), genç ve yaşlı katılımcılardan son 5 yıla ait ikişer adet olumlu, olumsuz, ve nötr anı anlatmalarını istemiş, bu anıları niteliksel olarak incelemiştir. Araştırma sonucunda, yaşlıların gençlere kıyasla olumsuz anılarını daha olumlu anlam yükleyerek, daha canlı ve daha basit düzeyde anlattığı görülmüştür. Bu sonuç, yaşlılardaki "olumluluk etkisi" bulgularını desteklemiştir ve yaşlıların geçmişi daha olumlu hatırlamaya eğiliminde olduğu şeklinde değerlendirilmiştir.

Otobiyografik belleği açıklayan diğer bir kuramda ise Nigro ve Neisser (1983), kişisel anıların iki şekilde hatırladığından bahsetmiştir. Bunlar: Olayın kişinin kendi bakış açısıyla hatırlandığı *alan bakış açısı* ve olayın kişinin olayın içinde gözlemci olarak bulunduğu *gözlemci bakış açısı*dır. Yani kişi, olayı kendi bakış açısı, duygulanımı ve algısıyla hatırlıyor ve anlatıyorsa alan bakış açısı; olayı bir gözlemci gibi hatırlıyor ve anlatıyorsa gözlemci bakış açısıyla hatırlıyor demektir. Bu araştırmacılar, son zamanlara ait anıların daha çok alan bakış açısıyla; buna karşın duyguların yoğun olduğu ve kendilik farkındalığının olduğu ortamlarda gözlemci bakış açısıyla ve duyguların baskın olduğu ortamlarda ise alan bakış açısı ile anlatıldığını gözlemlemişlerdir. Diğer taraftan, D'argembeau, Comblain ve Linden'in (2003) hatırlanan anının bakış açısının belirlenmesinde duygunun önemli bir faktör olduğunu belirtmektedir.

Araştırmacılar, otobiyografik anıların betimsel özelliklerini inceledikleri araştırmalarında, duygusal olayların (olumlu veya olumsuz) gözlemci bakış açısından çok, alan bakış açısıyla daha fazla ilgili olduğu sonucuna varırken, olumlu ve olumsuz olaylar arasında bakış açısı bakımından bir fark bulamamışlardır. Buna karşın, Robinson ve Swanson (1993), duyguların alan ve gözlemci bakış açısıyla ilgili anıların kodlanmasında etkili olmadığını, duygunun hatırlaması sırasında etkili olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre, *alan bakış açısı* anının hem duygusal hem de bilişsel yönüyle ilgili bilgi verirken, *gözlemci bakış açısı* anının sadece bilişsel yönüyle ilgili bilgi vermektedir.

Bu araştırmada otobiyografik bellek özellikleri; anıların içeriği, bakış açısı ve zaman açısından incelenmektedir. Literatüre baktığımızda otobiyografik belleğin bu özelliklerinin hepsini ve etkileşimlerini birlikte ele alan özellikle de ergen, erken yetişkin ve yaşlı gelişim gruplarını karşılaştıran bir araştırma bulunmamaktadır. Ayrıca, kültürün otobiyografik belleği etkileyen önemli faktörlerden biri olduğu bilinmektedir ve bu konudaki araştırmalardan elde edilen bilimsel sonuçlar tümüyle Batı kültürlerinde elde edilen sonuçlardır. Yani, bu araştırmanın diğer bir amacı da otobiyografik anıların hatırlanmasında Batı kültürlerinde elde edilen bulguların bizim kültürümüzle olan farklılıklarını incelemektir. Tüm bu nedenlerle, bu araştırmada elde edilen betimsel bilgiler doğrultusunda

otobiyografik belleğin çeşitli özellikleri açısından gelişimsel dönemlerin ve kültürel farklılıkların otobiyografik bellek üzerinde yarattığı etkiler; dolayısıyla otobiyografik belleğin doğası hakkında bilgiler edinilmesi amaçlanmıştır.

Araştırmada katılımcılara sekiz duygusal kelime verildikten sonra katılımcıların bu kelimelerle ilgili anlattıkları anılar çeşitli kategorilere ayrılmıştır. Bu kategoriler anlatılan anıların içerikleri tarafından tespit edilmiştir. Bu kategoriler olumlu kelimeler için: Kişisel takdir, sosyal takdir, okul/iş/ spor ve sanatsal başarılar ile ilgili anılar kutlamalar & önemli günler, romantik ve duygusal anılarla ilgili anılar, maddi konularla ilgili anılar, tanımlanamayan anılar. Olumsuz kelimeler için: Aile içi ve özel ilişkilerle ilgili anılar, arkadaş ve komşu anlaşmazlıklarına ilişkin anılar, okul/iş başarısızlıkları ile ilgili anılar, hastalıklarla ilgili anılar, beklentilerle ilgili anılar, maddi konulara ilişkin anılar, kazalar ve felaketler ile ilgili anılar, akraba anlaşmazlıklarına ilişkin anılar, yakınların ölümü ile ilgili anılar ve tanımlanamayan anılardır.

Yöntem

Katılımcılar

Bu araştırmaya üç yaş grubunu (ergen: 11-14 yaş, erken yetişkin: 25-35 yaş ve yaşlı: 65 yaş ve üstü) temsilen toplam 240 gönüllü katılmıştır. 11-14 yaş grubunda (39 erkek ve 41 kadın), 25-35 yaş grubunda (35 erkek ve 45 kadın) ve 65 yaş ve üstü grupta (41

erkek ve 39 kadın) olmak üzere her grupta 80 katılımcı bulunmaktadır. Ergen gruptaki ($X = 12.42$, $Ss = 1.09$) katılımcılar İstanbul'da MEB'e bağlı İstanbul Akşemsettin İlköğretim Okulu'nda okuyan öğrenciler arasından seçilmiştir. Erken yetişkin ($X = 30.03$, $Ss = 3.24$) grup, İstanbul'da kamu ve/veya özel kurumların çalışanlarından oluşmaktadır. Yaşlı ($X = 74.92$, $Ss = 7.08$) grup ise İstanbul'daki Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'na (SHÇEK) bağlı resmi ve/veya özel huzurevi sakinlerinden "sağlıklı yaşlı" kriterini karşılayan bireyler arasından seçilmiştir. Ergen grup sadece ilköğretim öğrencilerinden (ortaokulda okumakta olan) oluşmaktadır. Gruplar eğitim düzeyleri açısından eşleştirilmiştir. Katılımcıların demografik özellikleri Tablo 1'de sunulmaktadır. Nörolojik ve/veya psikiyatrik rahatsızlığı olduğunu bildiren/bildirilen ve bilişsel süreçleri etkileme potansiyeli olan ilaçları kullanan veya bu tür ilaçların kullanımını kısa süre önce (son 6 ay) bırakmış olduğunu bildiren/bildirilen katılımcılar örnekleme dahil edilmemiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

		f	%
Cinsiyet	Ergen	Kız= 41	% 51.25
		Erkek= 39	% 48.75
	Erken yetişkin	Kadın= 45	% 56.25
		Erkek= 35	% 43.75
	Yaşlı	Kadın= 39	% 48.75
		Erkek= 41	% 51.25
Yaş	Ergen	Ort= 12.42 S= 1.09	
	Erken yetişkin	Ort = 30.03 S= 3.24	
	Yaşlı	Ort = 74.92 S= 7.08	
Eğitim Düzeyi	Ergen	ilköğretim= 80	% 100
	Erken Yetişkin	ilköğretim = 28	% 35
		ortaokul = 25	% 20
		lise = 16	% 20
		üniversite = 16	% 20
	Yaşlı	ilköğretim = 28 ortaokul = 25 lise = 16 üniversite = 16	% 35 % 20 % 20 % 20

Veri toplama aracı ve işlem

Standardize Mini Mental Test (SMMT) puanı <25, Geriatrik Depresyon Ölçeği (GDÖ) puan>14 ve İşlevsel Faaliyetler Anketi (İFA) puanı >9 olan katılımcılar çalışmaya dahil edilmemiştir. Araştırmanın etik açıdan uygunluğu onaylanmış (HÜ Tıp Fakültesi Tıbbi Araştırmalar Yerel Etik Kurulu 28.08.2009 tarih ve 2288 sayılı karar) ve tüm katılımcıların yazılı izinleri Aydınlatılmış Onam Formu ile alınmıştır. Katılımcılara ‘Aydınlatılmış Onam Formu’ verilmiştir. Ardından

Otobiyografik Bellek Testi uygulamasına geçilmiştir. Bu testte katılımcılardan verilen kelimelerle ilgili anılarını anlatmaları istenmiştir. Katılımcıların “en fazla bir gün sürmüş” anılarını anlatmalarına özellikle dikkat edilmiştir. Anılarını anlatırken katılımcılara herhangi bir yönlendirme yapılmamıştır.

Standardize Mini Mental Test (SMMT). Yaşlıların, özellikle deliryumda olan ve/veya demanslı yaşlıların teşhisinde kullanılan SMMT, ilk kez Folstein, Folstein ve McHugh

(1975) tarafından geliştirilmiş uygulaması kısa süren bir testtir. Bu testin hafif demans tanısı için Türk kültüründe geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları Güngen ve arkadaşları (2002) tarafından gerçekleştirilmiştir. Genel bilişsel işlevlerin değerlendirmesinde kullanılan test, kayıt belleği, yönelim, dikkat ve hesaplama, hatırlama ve lisan olarak beş ana başlık altında toplanmış 11 maddeden oluşmaktadır. Testten alınabilecek en yüksek toplam puan 30'dur. Bu araştırmada SMMT'den 25 ve üstü puan almış olan yetişkinler sağlık yaşı olarak kabul edilerek araştırmaya dahil edilmiştir.

Geriatrik Depresyon Ölçeği (GDÖ).

Scheikh ve Yesavage (1986) tarafından geliştirilen bu ölçek, yaşlı popülasyonda depresyon riski altında bulunan kişileri belirlemeyi amaçlamaktadır. Ölçeğin ülkemiz kültürü için güvenilirlik ve geçerlik çalışmaları ise Ertan ve Eker (2000) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .91 ve test tekrar güvenilirliği .74 olarak belirlenmiştir. Ölçekte "Evet-Hayır" olarak yanıtlanan 30 soru bulunmaktadır. Ölçek puanlanırken depresyon lehine verilen cevap için 1 puan, depresyon aleyhine verilen cevap 0 olarak puanlanmakta ve sonuçta elde edilen toplam puan depresyon puanı olarak alınmaktadır. Anılan testten 14 puan üstü alan katılımcılar araştırmaya dahil edilmemiştir.

İşlevsel Faaliyetler Anketi (İFA).

İFA yaşlı bireylerin günlük hayat faaliyetlerini (örneğin, fatura ödemek, tek

başına alışverişe çıkmak, para hesabı yapmak gibi) değerlendiren kısa bir ankettir (Pfeffer ve arkadaşları, 1982). Anket genellikle kişinin kendisine, hasta ise ona bakmakla yükümlü birinci derecede yakınlarından birine uygulanmaktadır. Ankette 10 adet günlük hayat aktivitesinden her biriyle ilgili performans 0-3 arasında puanlanmaktadır. 60-69 yaş arası grupta 2 ya da daha fazla faaliyetten 15 ya da daha fazla ve 70 yaş ve üstü grupta 3 ya da daha fazla faaliyetten 9 ya da daha fazla puan almış olmak işlevsel faaliyetlerde bozukluk olduğuna ve kişinin başkasına bağımlı olduğuna işaret etmektedir. İFA'nın 50 yaş ve üstü Türk örnekleminde yapılan uyarlama ve norm belirleme çalışmasında yaş ve eğitim düzeyinin İFA puanları üzerinde anlamlı etkisi bulunurken; cinsiyetin etkisi bulunmamıştır (Selekler, Cangöz ve Karakoç, 2004).

Otobiyografik Bellek Testi (OBT).

Otobiyografik Bellek Testi İpuçlu Hatırlama Tekniği'ne dayanmaktadır. Bu teknikte, kişiden verilen ipucu kelimeleriyle ilgili olarak aklına ilk gelen anıyı anlatması istenir ve anı kaydedilir. Otobiyografik Bellek Testi dördü olumlu, dördü olumsuz olmak üzere toplam 8 adet sıfattan (BECERİKLİ, CESUR, DÜRÜST, MUTLU, KARARSIZ, ÇARESİZ, KÖTÜMSER, GÜVENSİZ) oluşmuştur. Bu kelimelerin büyük bölümü Tosun ve Dağ (2000) tarafından geliştirilmiş ve araştırmalarında kullanılmış duygusal kelime listesinden seçilmiştir. Kelimeler, belli

bir duygunun ve o duyguyla bağlantılı bir durumun çağrıştırılması amacıyla seçilmiştir. Örneğin, “güvensiz” kelimesi verilerek güvensizlik duygusu ve akabinde güvensizlik duygusuyla bağlantılı bir durumun hatırlanması amaçlanmıştır.

Kelimeler katılımcılara okunmuş ve katılımcılardan bu kelimelerle ilgili olarak *son bir yıl içinde (SBI)* ve

son bir yıldan önceki bir tarihte (SBÖ) başlarından geçen bir anıyı anlatmaları istenmiştir. Anılar, gerçekleştiği tarihle birlikte araştırmacı tarafından kaydedilmiştir. Ayrıca, araştırmanın sonunda araştırmada kullanılan sekiz kelimeyle ilgili olarak katılımcılara bu kelimelerin olumlu mu olumsuz mu olduğu sorularak kelimelerle ilgili semantik değerlendirme yapılmıştır.

Bulgular

Olumlu ve olumsuz kelimeler için üretilen otobiyografik anıların içeriği

sınıflandırılmış ve sonuçlar sırasıyla Tablo 2 ve Tablo 3’de özetlenmiştir.

Tablo 2. Olumlu Kelimeler İçin Üretilen Otobiyografik Anıların İçerikleriyle İlgili Yüzdeler (%)

ANI İÇERİĞİ (olumlu kelimeler için)	Genel %	Yaşlı %	Erken Yetişkin%	Ergen %
kişisel takdir	42.87	42.16	43.87	42.59
sosyal takdir	19.92	27.57	15.72	16.54
okul/iş/ spor ve sanatsal başarılar ile ilgili anılar	12.05	5.07	10.22	20.75
kutlamalar & önemli günler	9.70	9.98	12.58	6.55
romantik ve duygusal anılarla ilgili anılar	6.39	3.80	7.08	8.27
maddi konularla ilgili anılar	6.39	2.69	3.93	1.40
tanımlanamayan anılar	2.67	8.72	6.60	3.90

Tablo 3. Olumsuz Kelimeler İçin Üretilen Otobiyografik Anıların İçerikleriyle İlgili Yüzdeler (%)

ANI İÇERİĞİ (olumsuz kelimeler için)	Genel %	Yaşlı %	Erken Yetişkin %	Ergen %
aile içi ve özel ilişkilerle ilgili anılar	14.80	15.29	20.94	8.18
arkadaş ve komşu anlaşmazlıklarına ilişkin anılar	14.06	11.15	7.72	23.27
okul/iş başarısızlıkları ile ilgili anılar	12.95	3.98	14.66	20.13
hastalıklarla ilgili anılar	8.90	14.01	9.29	3.46
beklentilerle ilgili anılar	7.74	5.73	5.98	11.48
maddi konulara ilişkin anılar	7.37	10.51	20.79	25.32
kazalar ve felaketler ile ilgili anılar	3.63	2.39	4.25	4.25
akraba anlaşmazlıklarına ilişkin anılar	2.42	3.18	3.31	0.78
yakınların ölümü ile ilgili anılar	2.37	3.98	2.52	0.63
tanımlanamayan anılar	25.75	28.03	10.08	1.57

Olumlu ve olumsuz kelimeler için sonuçları Tablo 4 ve Tablo 5'te verilmiştir. üretilen otobiyografik anılardaki bakış açıları incelenmiştir. Betimsel analiz

Tablo 4. Olumlu ve Olumsuz Kelimeler İçin Üretilen Otobiyografik Anılardaki Bakış Açısıyla İlgili Yüzdeler (%)

ANI İÇERİĞİ (olumlu kelimeler için)	Genel %	Yaşlı %	Erken Yetişkin %	Ergen %
Alan Bakış Açısı	78.63	31.94	35.66	32.40
Gözlemci Bakış Açısı	21.37	37.68	28.44	33.89
ANI İÇERİĞİ (olumsuz kelimeler için)	Genel %	Yaşlı %	Erken Yetişkin %	Ergen %
Alan Bakış Açısı	88.97	34.16	32.95	32.89
Gözlemci Bakış Açısı	11.03	30.73	21.95	47.32

Tablo 5. Olumlu ve Olumsuz Kelimeler İçin Üretilen Son Bir Yıldan Önceki Otobiyografik Zamanına İlişkin Yüzdelere (%)

ANI ZAMANI (olumlu kelimeler için)	Genel %	Yaşlı %	Erken Yetişkin %	Ergen %
2-5 yıl arası	68.95	21.84	32.68	45.48
6+ yıl	31.05	57.86	34.45	7.69
ANI İÇERİĞİ (olumsuz kelimeler için)	Genel %	Yaşlı %	Erken Yetişkin %	Ergen %
2-5 yıl arası	68.63	22.09	31.44	46.47
6+ yıl	31.37	58.05	37.92	4.03

Olumlu ve olumsuz için üretilen otobiyografik anıların zamanı incelenmiş, sonuçlar Tablo 5'te sunulmuştur.

Katılımcılardan Otobiyografik Bellek Testi'nde kullanılan 4 olumlu (BECERİKLİ, CESUR, DÜRÜST, MUTLU) ve 4 olumsuz (KARARSIZ, ÇARESİZ, KÖTÜMSER, GÜVEN-SİZ) kelimeyi "olumlu", olumsuz" ve "yerine göre (y.g.)" şeklinde duygusal olarak değerlendirmeleri istenmiştir. Sonuçta, Sonuçta, ergen ve erken yetişkin grubun değerlendirmeleri birbirine çok benzerken, yaşlı grup olumsuz kelimeleri genç gruplara göre daha fazla "olumlu" olarak değerlendirmiştir.

Tartışma

Üç farklı gelişim döneminde (ergen, erken yetişkin ve yaşlı) bulunan kişilerin otobiyografik anılarının içeriği, bakış açısı, anı zamanı ve ipucu kelimelerin semantik özelliklerinin betimsel olarak incelendiği bu araş-

tırmada, katılımcıların olumlu kelimelerle ilgili olarak en fazla *kişisel takdir* ile ilgili anılarını anlattıkları görülmektedir. Onu sırasıyla *sosyal takdir*, *okul/iş/spor/sanat başarıları*, *kutlamalar&önemli günler*, *romantik ve duygusal anlar*, *maddi konular* izlemiştir. Ergen, erken yetişkin ve yaşlılar *kişisel takdir* kategorisinde eşit miktarda anı anlatırken, yaşlılar en fazla *sosyal takdirle* ilgili anı anlatmıştır.

Olumsuz kelimelerle ilgili anlatılan anı kategorilerine bakıldığında, en fazla *arkadaş/komşu anlaşmazlıkları* ile *aile içi ve özel ilişkiler* kategorisinden anıların anlatıldığı görülmektedir. Diğer taraftan, ergenlerin en çok *arkadaş anlaşmazlıklarıyla*; erken yetişkinlerin en çok *aile ve özel ilişkilerdeki sorunlarla* ilgili anı anlatması gelişimsel görevleri açısından beklenen bir bulgudur. Bu iki kategoriye *okul/iş başarısızlıkları*, *hastalıklar*, *beklentiler*, *maddi durumlar*, *kazalar*, *felaketler* ve

yakınların ölümü izlemektedir. Sonuçta, tüm gelişim gruplarında olumsuz kelimelerle bağlantılı olarak ilişkisel sorunlarla ilgili otobiyografik anıların daha fazla hatırlandığı gözlenmektedir.

Bu araştırma sonuçları, Conway ve Pleydell-Pearce'nin (2000) kendilik-bellek sistemi modelindeki *çalışan kendiliğin amaç yapısıyla* açıklanabilir. Bu otobiyografik bilgi yapısının bireyin amaçları ve kendiliğine ilişkin imgeleri ile güçlü çağrışımları varken; daha genel ve kendilikle daha az ilişkili olanlar ile daha zayıf çağrışımları bulunmaktadır (Conway ve Williams, 2008). Yani, bu görüşe göre, kendiliğin amaç yapısı otobiyografik anılarla ilgili bilginin kodlanmasında ve geri getirilmesinde bir yanlılık yaratmaktadır. Buna göre, bu çalışmada olumlu kelimelerle ilgili olarak *kişisel* ve *sosyal takdir* kategorileri üç gelişim düzeyinde de çalışan kendiliğin amaç yapısına uygun bilginin daha fazla hatırlanması konusunda bir yanlılık yaratmıştır. Bu, tüm gelişim düzeylerinde kendilik amaçlarının ve dolayısıyla kendilik bellek sisteminin oluşumu için öncelikli olarak kişisel ve sosyal takdirin önemini vurgulamaktadır. Mevcut araştırma bulguları, sosyal takdire ilişkin olarak gençlerden daha fazla anı anlatan yaşlılarda çalışan kendiliğin daha fazla amaç yapısı oluşturduğunu göstermektedir. Daha sonra sırasıyla, elde edilen *başarılar*; *önemli günler*; *kutlamalar*; *romantik* ve *maddi konular* gelmektedir. Bu sonuçlar, anıların içeriği açısından yaşla birlikte kişisel olarak *takdir edilme*

motivasyonunun yerini *sosyal takdir* elde etme motivasyona bıraktığını göstermektedir. Olumsuz kelimelerde ise, *arkadaş/komşu anlaşmazlıkları* ile *aile içi ve özel ilişkiler* çalışan kendiliğin amaçlarıyla ilgili olarak olumsuz anıların hatırlanmasında yanlılık yaratmıştır. Bu doğrultuda, ergenlerin en çok *arkadaş anlaşmazlıklarıyla*; erken yetişkinlerin en çok *aile ve özel ilişkilerle* ilgili, yaşlıların ise hem aile içi ve özel ilişkilerle ilgili hem de hastalıklarla ilgili olumsuzlukları anlatmayı tercih etmeleri bu görüşle uyumlu görünmektedir.

Otobiyografik anı özelliklerini kültürel etkiler açısından inceleyen araştırmalarda Amerikalıların daha bireysel odaklı yani daha çok kendi duygu, düşünce ve tercihleri bağlamında anılar anlattığı; Asyalıların ise daha toplumsal odaklı yani daha çok sosyal etkileşime dayanan anılar anlattığı görülmüştür (Wang ve Ross, 2005; Wang ve Ross, 2004; Wang, 2001). Wang'a (2008) göre, otobiyografik bellek ve kendilik karşılıklı olarak birbirini etkilemektedir. Buna göre, kendilik o kültürün sahip olduğu bireysellik ya da toplumsallık eğilimine göre hatırlama anında yanlılık yaratmaktadır. Böylece, kültürel faktörler kendiliğe ilişkin önceki kodlamalar, amaçlar ve motivasyonla birlikte otobiyografik anıların geri getirilmesinde etkili olmaktadır. Bu bağlamda, mevcut araştırmadaki otobiyografik anı içeriklerine baktığımızda, hem olumlu hem de olumsuz kelimelerle ilgili anıların daha çok sosyal etkileşime, diğer ki-

şilerle olan ilişkilere yönelik olduğu görülmektedir. Alanyazında Türk toplumunun diğer toplumlara görece toplumsal odaklı olma eğiliminde olduğuna dair araştırma sonuçları bulunmaktadır (Göregenli, 1997; Phaet ve Claeys, 1993). Dolayısıyla, toplumsal odaklı olma eğilimindeki Türk toplumundan böyle bir sonucun elde edilmesi konuyla ilgili araştırma sonuçlarıyla tutarlı olarak görülmektedir.

Bu araştırmada kültürün otobiyografik bellek üzerindeki etkisiyle bağlantılı başka önemli bulgular da bulunmaktadır. Buna göre, katılımcılardan Otobiyografik Bellek Testi'ndeki 4 olumlu ve 4 olumsuz kelimeyi semantik olarak değerlendirmeleri istendiğinde tüm grupların olumlu kelimelerdeki değerlendirmeleri olumsuzlara göre daha yüksekken, yaşlılar olumsuz kelimeleri de daha fazla olumlu olarak değerlendirmiştir. Sonuçta, semantik açıdan kelimeleri en fazla olumlu değerlendiren yaşlı grup olmuştur. Bu bağlamda, Batı kültürlerinde de yaşlılarda varlığından daha önce bahsedilen bir tür "olumluluk yanlılığı" bizim kültürümüzde de gözlenmiştir.

Araştırmanın diğer sonuçlarına bakıldığında, hem olumlu hem de olumsuz kelimelerle ilgili hatırlanan anıların *gözlemci bakış* açısından çok, *alan bakış* açısına sahip olduğu görülmektedir. Bu bulgu, D'argembeau, Comblain ve Linden'in (2003) araştırma sonuçlarıyla tutarlılık göstermektedir. Buna göre, olumlu ve olumsuz kelimeler nötr olanlara kıyasla daha çok *alan bakış* açısıyla hatırlanmaktadır.

Olumsuz kelimelere ilişkin anıların, olumlu kelimelere ilişkin anılara göre daha fazla *alan bakış* açısına sahip olması ise dikkat çekici bir bulgudur. Olumlu kelimelerde, *alan bakış* açısını en fazla erken yetişkinler; *gözlemci bakış* açısını ise en fazla yaşlılar kullanmıştır. Olumsuz kelimelerde ise, *alan bakış* açısını en fazla yaşlılar, *gözlemci bakış* açısını en fazla ergenler kullanmıştır. Yani, yaşlıların diğer gruplarla karşılaştırıldığında, olumlu anılar için daha çok *gözlemci*, olumsuz anılar için ise daha çok *alan bakış* açısına sahip olduğu görülmektedir. Önceki araştırmalar, olumlu hatıraların olumsuzlara göre, daha fazla duyuşsal (görsel, tat, koku) ve bağlamsal (yer, zaman) bilgi içerdiğini göstermiştir (D'argembeau, Comblain ve Linden, 2003). Bu sonuçlar doğrultusunda, yaşlıların olumlu hatıralara ilişkin duyuşsal ve bağlamsal ipuçlarının fazla olmasına bağlı olarak olumlu hatıralarını aktarırken daha çok *gözlemci bakış* açısına başvurdıkları yani kendilerini aktardıkları olayın dışında tutarak ifade ettikleri; buna karşın olumsuz hatıraları yukarıda sözü edilen ipuçlarının görece daha yetersiz olması nedeniyle daha çok *alan bakış* açısıyla yani kendi bakış açısıyla aktardıkları düşünülebilir.

Yaşlıların yaşamlarındaki olumlu olayları *gözlemci* sıfatıyla dışarıdan biri gibi anlatırken; olumsuz olaylarda ise kendini doğrudan olayın öznesi olarak anlatmaları bu konuda oluşabilecek olumsuz yorumlara karşı olgun davranma eğilimi gösterme şeklindedir. Bu sonuçlar, yaşlılıkla birlikte görülen

bilgelik eğilimiyle açıklanabilir. Baltes ve Staudinger (1993), bilgeliği psikoloji bağlamında tanımlarken evrensel ve tarihsel bir bakış açısından yola çıkmışlardır. Bu bakış açısına göre bilgeliliğin beş temel ölçütü vardır. Bunlar: 1) Gerçeğe dayanan bilgi, 2) İşlemsel / stratejik bilgi, 3) Yaşamın amacı ve değerlere ilişkin görecelik, 4) Yaşamın belirsiz yönleri, ve 5) Sosyal değişime ilişkin bilgidir. Bu ölçütlerden ilk ikitanesi, bilgeliliğin temel ölçütleri iken, diğerleri bilgeliliğin üst düzey ölçütlerdir. Üst düzey ölçütler, yaşamın baskın ve dayatmacı doğasına karşı oluşu ve/veya karşı duruşu simgeler. Bu karşı duruş, dogmalara karşı olma, göreceliğe inanma, tolerans gösterme, gerektiğinde gerçekleri bile sorgulayabilme gibi üst düzey bilişsel işlevlere karşılık gelir. Bu Araştırmada elde edilen bulgu, yaşlı gruptakilerin bilgeleşmeye bağlı olarak, yaşamın olumlu yönlerini görme ve algılama eğilimi kazanmaları şeklinde açıklanabilir.

Anılar zamanı açısından incelendiğinde, hem olumlu hem de olumsuz kelimelerle ilgili hatırlanan son 5 yıl içinde yaşanan anı yüzdesi, son 5 yıldan önceki zamanlarda yaşanan anılarkinden daha fazladır. Bu bulgu, son zamanlara ait otobiyografik anıların daha fazla hatırlandığına ilişkin araştırmalarla tutarlıdır (örneğin, Conway ve Pleydell-Pearce, 2000; Conway ve Holmes, 2005). Öte yandan, bulgular Conway ve Pleydell-Pearce (2000), son zamanda yaşanmış anıların daha çok hatırlanmasının amaç sistemiyle ilgili olduğunu, çalışan kendilikle bü-

tünleşen olayların çalışan kendiliğin amaçlarıyla daha güçlü bağlar kurarak daha ulaşılabilir olacağıyla açıklanabilir.

Diğer taraftan, olumlu ve olumsuz kelimelerle ilgili olarak anı zamanı açısından gruplar arasında fark görülmemiştir. Hem olumlu hem de olumsuz kelimeler için, son 5 yıla ait anıları daha çok ergenler, son 5 yıldan önceki anıları daha çok yaşlılar anlatmıştır. Bu, ergenlerin son zamanlara dair hatırlayacakları daha çok anıları olduğuyla açıklanabilir. Yaşlılar ise, geçmişte duygusal içeriğe sahip daha çok anı yaşadıklarından geçmiş zamanlara ait daha çok anı hatırlamışlardır.

Özetle, olumlu kelimelerde yaşlılar diğer gruplara göre daha fazla sosyal takdirle ilgili anı anlatmayı tercih ederken; olumsuz kelimelerde ergenler en çok arkadaş anlaşmazlıklarıyla, erken yetişkinler de en çok aile ve özel ilişkilerle ilgili anılar anlattıkları gözlenmiştir. Aynı zamanda yaşlıların hem aile içi ve özel ilişkilerle hem de hastalıklarla ilgili olumsuzlukları anlatmayı tercih ettikleri gözlenmiştir. Tüm bu sonuçlar, grupların gelişimsel davranış özellikleriyle tutarlı olarak yorumlanmıştır. Anıların bakış açısına bakıldığında, olumlu kelimelerde, alan bakış açısını en fazla erken yetişkinler, gözlemci bakış açısını ise en fazla yaşlılar kullanmıştır. Olumsuz kelimelerde ise alan bakış açısını en fazla yaşlılar, gözlemci bakış açısını ise en fazla ergenler kullanmıştır. Bu sonuçlar yaşlıların bilgelik eğilimiyle açıklanmıştır. Anıların zamanı incelen-

diğinde, hem olumlu hem de olumsuz kelimelerde son 5 yıla ait anılarını daha çok ergenler, son 5 yıldan önceki anılarını ise daha çok yaşlılar anlatmıştır. Bu da gelişimsel özelliklere paralel bir sonuç olarak görülmüştür. Kelimelerin semantik açıdan değerlendirildiğinde ise, yaşlılar olumsuz kelimeleri de daha fazla olumlu olarak değerlendirerek batı kültürlerinde de görülen bir tür “olumluluk yanlılığı” göstermiştir.

Bu araştırmada bazı sınırlılıklar da bulunmaktadır. Bunlardan birisi, araştırmanın betimsel olması; istatistiki yöntemin kullanılmamış olmasıdır.

Diğer taraftan bu araştırma betimsel bir araştırma olsa otobiyografik bellek hakkında önemli bilgiler sağlamaktadır. Diğer bir sınırlılık ise, kategorilerin hakemlerin (bağımsız değerlendiriciler) yaptıkları içerik analizi ile değil, katılımcıların anlattıkları anıların ortak özelliklerinin tespitiyle belirlenmiş olmasıdır. Gelecek araştırmalarda, ki kare analizi kullanılarak nitel veriler sayısallaştırılmak suretiyle yaşa bağlı farklar konusunda daha güvenilir ve tartışılabilir bulgular ortaya konulabilir.

Kaynaklar

- Baltes, P.B. & Staudinger, U.M. (1993). The search for a psychology of wisdom. *Current Directions in Psychological Science*, 2: 75-80.
- Brewer, W.F. (1986). *What is autobiographical memory*. In: Rubin DC, eds. *Autobiographical Memory*. Cambridge: Cambridge University Press, 25-49.
- Carstensen, L.L. & Charles, S.T. (1994). The salience of emotion across the adult life span. *Psychology and Aging*, 9(2): 259-264.
- Carstensen, L.L. & Mikels, J. (2005). At the intersection of emotion and cognition: Aging and the positivity effect. *Current Directions in Psychological Science*, 14: 117-121.
- Charles, S.T. & Carstensen, L.L. (2008). Unpleasant situations elicit different emotional responses in younger and older adults. *Psychology and Aging*, 23(3): 495-504.
- Charles, S.T., Mather, M. & Carstensen, L.L. (2003). Aging and emotional memory: The forgettable nature of negative images for older adults. *Journal of Experimental Psychology: General*, 132: 310-324.
- Comblain, C., D'Argembeau, A. & Linden, M.V. (2005). Phenomenal characteristics of autobiographical memories for emotional and neutral events in older and younger adults. *Experimental Aging Research*, 31(2): 173-89.
- Conway, M.A. (2009). Episodic memories. *Neuropsychologia Neuropsychologia*, 47: 2305-2313.
- Conway, M.A. & Holmes, E.A. (2005). *Autobiographical memory and the working self*. In: Braisbry, NR, Gellatly ARH, eds. *Cognitive Psychology*. Oxford: Oxford University Press, 507 - 538.
- Conway, M.A. & Pleydell-Pearce. (2000). The Construction of Autobiographical Memories in the Self- memory Systems. *Psychological Review*, 107(2): 261-288.
- Conway, M.A. & Williams, H.L. (2008). *The nature of autobiographical memory*.

- In: John H, Byrne et al. Learning and Memory: A Comprehensive Reference. Oxford: Elsevier Ltd.
- Crovitz, H.F. & Schiffman, H. (1974). Frequency of episodic memories as a function of their age. *Bulletin of the Psychonomic Society*, 4: 517-518.
- D'argembeau, A., Comblain, C.C. & Linden, M.V.D. (2003). Phenomenal Characteristics of Autobiographical Memories for Positive, Negative, and Neutral Events. *Applied Cognitive Psychology*, 17(3): 281-294.
- Ertan, T. & Eker, E. (2000). Reliability, validity, and factor structure of the Geriatric Depression Scale in Turkish elderly: Are there different factor structures for different cultures. *International Psychogeriatrics*, 12(2): 163-172.
- Fivush, R. & Haden, C.A. (2003). *Autobiographical memory and the construction of a narrative self: Developmental and cultural perspectives*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Fivush, R. & Nelson, K. (2004). Culture and language in the emergence of autobiographical memory. *Psychological Science*, 15(9): 573-577.
- Folstein, M., Folstein, S. & McHugh, P. (1975). Mini-mental state: A practical method for grading the cognitive state of patients from clinician. *Journal of Psychiatric Research*, 12: 189-198.
- Göregenli, M. (1997). Individualist and collectivist tendencies in a Turkish sample. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 28: 787-793.
- Gross, J.J., Carstensen, L.L., Tsai, J., Skorpen, C.G. & Hsu, A.Y.C. (1997). Emotion and aging: Experience, expression and control. *Psychology and Aging*, 12(4): 590-599.
- Güngen, C., Ertan, T., Eker, E., Yasar, R. & Engin, F. (2002). Standardize minimental testin Türk toplumunda hafif demans tanısında geçerlik ve güvenilirliği. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 13 (4): 273-281.
- Löckenhoff, C.E. & Carstensen, L.L. (2004). Socioemotional theory, aging, and health: The increasingly delicate balance between regulating emotions and making tough choices. *Journal of Personality*, 72(6): 1395-1424.
- Mather, M. & Carstensen, L.L. (2005). Aging and motivated cognition: The positivity effect in attention and memory. *Trends in Cognitive Sciences*, 9: 496-502.
- Nigro, G. & Neisser, U. (1983). Point of view in personal memories. *Cognitive Psychology*, 15: 467-482.
- Pfeffer, R.I., Kurosaki, T.T., Harrah, C.H. Jr, Chance, C.M. & Filos, S. (1982). Measurement of activities of older adults in community. *Journal of Gerontology*, 37(3): 323-329.
- Phalet, K. & Claeys, W. (1993). Beyond individualism-collectivism: A comparative study of Turkish and Belgian youth. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 24: 319-343.
- Robinson, J.A. (1986). *Autobiographical memory: A historical prologue*. In: Rubin, DC, eds. *Autobiographical Memory*. Cambridge University Press, 19-24.
- Robinson, J.A. & Swanson, K.L. (1993). Field and observer modes of remembering. *Memory*, 1: 169-184.
- Scheikh, J.I. & Yesavage, J.A. (1986). Geriatric Depression Scale (GDS): Recent evidence and development of a shorter version. *Clinical Gerontology*, 5: 165-173.
- Selekler, K., Cangöz, B. & Karakoç, E. (2004). İşlevsel Faaliyetler Anketi'nin 50 yaş ve üzeri grupta Türk kültürü için uyarlama ve norm belirleme çalışması. *Türk Nöroloji Dergisi*, 10 (2): 102-107.
- Tosun, A. & Dağ, İ. (2000). Depresif Duygu

- Durumu Olan ve Olmayan Kişilerin, Örtük Bellek Görevinde Duygu Durum Tutarlı Bellek Yanlılığı Açısından Karşılaştırılması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 15: 29-39.
- Wang, Q. (2001). Culture effects on adults' earliest childhood recollection and self-description: Implications for the relation between memory and the self. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81(2): 220–233.
- Wang, Q. (2008). Being American, being Asian: The bicultural self and autobiographical memory in Asian Americans. *Cognition*, 107: 743-751.
- Wang, Q. & Conway, M.A. (2004). The stories we keep: Autobiographical memory in American and Chinese middle-aged adults. *Journal of Personality*, 72(5): 911–938.
- Wang, Q. & Ross M. (2005). What we remember and what we tell: The effects of culture and self-priming on memory representations and narratives. *Memory*, 13(6): 594–606.